

Un nou paradigma de la política cultural. Una recerca sociològica en curs sobre el cas barceloní

Joaquim Rius Ulldemolins

Resum: En aquest article s'explica en primer lloc en què consisteix l'objecte d'estudi, les polítiques culturals, i seguidament es fa un repàs del seu desenvolupament històric, dels seus canvis programàtics i de les transformacions paral·leles en els sectors artístics, a fi de plantejar la problemàtica d'investigació: el sorgiment d'un nou paradigma de les polítiques culturals. Es justificarà també quin paper té Barcelona en l'aparició d'aquesta nova política cultural i per què l'elegim com a cas paradigmàtic. I tot seguit avancem en què consisteixen, segons les nostres hipòtesis, les principals característiques del nou paradigma de la política cultural, per explicar finalment com pensem operacionalitzar aquesta recerca i quin tipus de treball de camp es farà.

1. Introducció a l'objecte d'estudi

Des de la seva institucionalització a finals dels anys seixanta,¹ les polítiques culturals han passat per dues grans etapes: del plantejament de la democratització cultural (la difusió de la cultura culta a totes les capes socials i des del centre a la perifèria de l'Estat nació)

1. A França, el país que pot considerar-se pioner en aquest respecte, no es crea un ministeri de la Cultura fins a l'any 1959, i al nostre país el procés encara es va retardar molt més, a causa de les nostres excepcionals circumstàncies polítiques. El Ministeri de la Cultura es crea a Espanya el 1977 i el Departament de Cultura de la Generalitat el 1980.

es passa, després de la crisi d'aquest model, al paradigma de la democràcia cultural als anys setanta. Aquest és un replantejament dels continguts a promoure, que ja no seran només la cultura culta, sinó també la cultura popular o de les diverses cultures minoritàries (Urfalino, 1996; Moulin, 1992).

A partir dels anys seixanta, però, té lloc una altra transformació de la política cultural. L'impacte del Maig del 68 i de la seva crítica no solament econòmica sinó cultural a l'ordre establert comporta que la política cultural passi de ser un element secundari o no problemàtic a ser un element en viu debat en el camp polític. En aquest sentit, es pot parlar d'una politització de la política cultural (Bianchini, 1993; Zimmer-Toepler, 1996).

A més, en un context de crisi econòmica i d'emergència de la dimensió local (Girard, 1988) en el camp polític i cultural, les polítiques culturals es converteixen en part dels esforços de les administracions nacionals o locals per regenerar les ciutats, particularment les zones afectades per la desindustrialització o els centres urbans en decadència (Bianchini, 1989; Zuzanek, 1988; Evans, 2001; Corijn, 2002).

Aquest procés de canvi en les polítiques culturals ha anat paral·lel a d'altres transformacions en l'esfera cultural. Des de la coneguda perspectiva de Bourdieu (1992), la imatge de l'ordre cultural modern era la d'un ordre de la distinció (entre els consumidors), de les distàncies (entre els creadors) i de les oposicions (entre productors i consumidors).

Avui, en canvi, els sectors de l'art pur i de l'art comercial tendeixen a convergir: dintre seu les carreres dels creadors poden ser igualment curtes i fulgurants, les maneres d'actuar dels intermediaris tendeixen a ser cada vegada més semblants i ja no és gens estrany el trànsit entre gèneres de diferent legitimitat. Les pràctiques i els consums culturals són cada vegada menys excloents (Peterson i Kern, 1996) i el pas de la posició de consumidor a la posició de creador s'ha fet molt més fàcil en moltes activitats artístiques característiques de l'època (Willis, 1998). Aquesta debilitació de l'ordre modern ha donat lloc a l'aparició de dinàmiques culturals centrades localment i ha possibilitat el fet que puguem parlar de dinàmiques culturals locals (Rodríguez Morató, 1999) en les quals cultura, economia i ciutat s'entremesclen (Scott, 2000).

Totes aquestes transformacions afecten tant el context econòmic i cultural com els plantejaments, el camp d'acció i els objectius de les polítiques culturals. El que emergeix és un nou paradigma de la política cultural (Cherbo-Wyszomirski, 2000).

2. La problemàtica d'investigació

Des dels seus inicis la política cultural ha estat, sovint a petició de les institucions implicades, objecte d'estudi. A l'etapa de la democratització cultural, la sociologia n'ha destacat el relatiu fracàs o els límits de l'acció democratitzadora (Moulin, 1992; Urfalino, 1996). Dins l'etapa de la democràcia cultural els estudis que des de les ciències socials (sobretot l'antropologia) han donat un aval científic als intents d'incorporació a l'acció institucional de les cultures minoritàries han mostrat també les contradiccions inherents a aquesta voluntat i els possibles efectes perversos de la institucionalització. Pel que fa als projectes de revitalització urbana, els estudis han mostrat els aspectes socials i econòmics d'aquest tipus de política cultural, moltes vegades negatius per a les classes baixes, o els escassos resultats obtinguts a curt termini en termes econòmics (Bianchini, 1993; Lorente, 1997). Però, tal com afirma Lorente (1997), poques vegades s'ham comprovat sobre el terreny els efectes de les polítiques culturals sobre el món pròpiament artístic.

Des del nostre punt de vista, a causa de totes les transformacions que hem esmentat en el món artístic i en l'acció política cultural, les perspectives tradicionals d'estudi acadèmic de les polítiques culturals, tot i que vigents en part (ja que la política cultural no ha abandonat aquests objectius de democratització cultural, democràcia cultural o regeneració cultural) resulten ja limitades i no capten totes les dimensions de la política cultural.

Per tant, des del nostre interès per comprendre totes les transformacions de les polítiques culturals, ens preguntem: com ha afectat les polítiques culturals la desestructuració de l'ordre cultural modern que hem esmentat? (Rodríguez Morató, 1999). Quina és l'articulació entre la política cultural i els projectes de promoció i de transformació de les ciutats? Com han canviat la interacció entre les elits polítiques i les elits culturals? És positiva l'acció de les polítiques culturals en els sectors culturals? I, finalment, volem avaluar si es pot parlar d'un nou paradigma en la política cultural i en què consisteix un tal paradigma.

Nosaltres partim de la hipòtesi (seguint aquí les idees de Rodríguez Morató, 1999 i 2001) que s'està gestant un nou paradigma que es caracteritza pels trets fonamentals següents:

— El nou paradigma es caracteritzaria per la diversitat dels seus objectius. A les tradicionals feines de protecció del patrimoni i de foment de l'activitat artística, s'hi haurien afegit més tard temes com

el del reconeixement de la diversitat cultural i la promoció social i econòmica del territori, o preocupacions com la de la globalització cultural. Tots aquests objectius es combinarien en una perspectiva cada vegada més explícita de potenciació global de tots els recursos culturals de la societat i de promoció general de la creativitat.

— El camp d'intervenció que ara es plantejaria és més ampli, ja que comprendria no tan sols el segment professional de l'activitat artística tradicional, sinó també el de la cultura més comercial (les indústries culturals) i el de l'activitat cultural informal (l'activitat amateur i la de base comunitària). I a la vegada, la perspectiva d'intervenció tendria a abraçar moltes noves qüestions, com ara temes fiscals i financers, de regulació de drets, de política comercial, tecnològica o de competència; temes que incideixen globalment sobre una gran diversitat d'activitats creatives i que impliquen també una gran diversitat d'administracions.

— Ara bé, la concepció del món cultural en el qual es pretendria incidir és molt més complexa i sistemàtica. Si ens referim als professionals de la política cultural a Amèrica del Nord, Cherbo i Wyszomirski (2000) constaten, per exemple, que existeix «una consciència creixent sobre les interseccions i els vincles existents entre el sector artístic no comercial, el sector de l'entreteniment i el sector artístic informal» (Cherbo i Wyszomirski, 2000, p. 15) i afirmen que d'aquesta consciència està emergint actualment un *enfocament sistèmic* de la política cultural. La *unitat d'atenció* ja no seria, en aquesta perspectiva, ni un artista individual, ni una organització o projecte concret, ni tan sols una disciplina artística en particular, sinó tot el sistema cultural. El seu estudi global permetria, segons les autores, «avaluar la importància relativa de cada component i el seu potencial, comprendre quines són les seves imperfeccions i poder així corregir-les, i plantejar-se com incrementar les capacitats del sector cultural» (p. 18). Si bé aquest enfocament encara no ha estat plenament desenvolupat, constituiria a tot arreu —no tan sols als EUA— la perspectiva creixentment dominant.

— Finalment, en consonància amb aquesta representació, ara les formes d'actuació de la política cultural tendrien a ser, per una banda, més complicades, combinant mesures de caràcter molt divers (per exemple, mesures de caràcter fiscal i financer i d'altres de promoció artística o de quotes de programació), i per una altra banda, molt més estratègiques, en el sentit que els poders públics tractarien ara de vincular les seves actuacions a la multiplicitat d'agents que operen en el camp cultural (creadors, empresaris, intermediaris, fundacions, associacions, etc.).

En el cas d'aquest treball, analitzarem aquest fenomen a la ciutat de Barcelona, ja que la considerem, tal com justificarem tot seguit, un cas exemplar pel que fa al desenvolupament del nou paradigma.

3. El cas de Barcelona: objectius d'investigació

Barcelona representa un cas típic de crisi del model de desenvolupament industrial urbà clàssic: industrialitzada a finals del XIX i amb un fort desenvolupament als anys seixanta que la va convertir en una gran metròpoli, Barcelona pateix des dels anys setanta una desindustrialització i una baixada de població. A la vegada, a causa de l'excentricitat de la ciutat dins el sistema polític espanyol, Barcelona ha sofert sempre un relatiu abandonament (inversor i planificador) per part de l'Estat, cosa que ha donat lloc a una tradició d'activisme mancomanat de les elits i els poders locals. Aquesta acció conjunta s'ha concentrat, a més, en grans projectes que combinen cultura i desenvolupament urbà. Un exemple en són les dues exposicions universals (1888 i 1929) i els Jocs Olímpics del 1992.

Per totes aquestes raons, en el trànsit dels anys vuitanta als anys noranta i en ple desenvolupament de l'acció de govern municipal democràtic es desenvoluparà a Barcelona un dels models més cabals de ciutat emprenedora (Hall i Hubard, 1998).

En aquest sentit, Barcelona estava abocada a un desenvolupament turístic i cultural (a més de tecnològic i en altres camps dels serveis personals, educatius i sanitaris), sobretot per dos factors:

a) Pels seus importants actius culturals (Modernisme, avantguardes modernes, creativitat contemporània —disseny, arquitectura, teatre, etc.—).

b) Per les seves limitacions estructurals de desenvolupament com a ciutat de serveis financers (Madrid exerceix sobre el sector financer un efecte gravitatori en el context espanyol que deixa Barcelona en una situació de debilitat).²

L'estratègia emprenedora de Barcelona s'ha projectat, així, cada vegada més sobre el terreny cultural en la mesura, a més, que aquest terreny ha anat guanyant pes estratègic en el desenvolupament socioeconòmic de les societats occidentals. Aquesta projecció creixent sobre el terreny cultural es pot apreciar en el diferent

2. És també el cas d'altres grans ciutats europees no capitals, com Manchester o Rotterdam (Bianchini, 1993).

caràcter dels megasdeveniments que articulen l'acció emprenedora barcelonina als darrers temps i en el moment actual (els Jocs Olímpics i el Fòrum 2004) i també en les línies de desenvolupament bàsiques de la ciutat: desenvolupament turístic (cada vegada més cultural) i desenvolupament tecnològic (vinculat en bona part al disseny i als continguts culturals).

Per la seva banda, la política cultural barcelonina ha anat guanyant dimensió (pressupostària i organitzativa), ha ampliat el seu radi d'acció (a les indústries culturals, al desenvolupament urbà) i ha anat adquirint un caràcter estratègic en el qual s'articulen l'acció pública i la privada. El Pla Estratègic és un exemple de la recerca de coalició dels poders públics amb els agents privats dins el camp cultural. La política cultural, potenciada i redefinida d'aquesta manera, conflueix amb l'estratègia emprenedora barcelonina i tendeix a situar-se en el seu mateix centre. En aquest sentit, la ciutat constitueix un cas exemplar de desenvolupament del nou paradigma de la política cultural. L'anàlisi del cas barceloní se situa en aquesta perspectiva.

Per veure el sorgiment del nou paradigma de la política cultural en el cas barceloní, es procedirà a estudiar les qüestions següents:

1. El desenvolupament institucional, pressupostari i programàtic de les diverses administracions culturals que operen a Barcelona i l'evolució, en concret, del plantejament de l'acció cultural municipal. En aquest sentit, l'anàlisi es focalitzarà en darrer terme en el Pla Estratègic cultural.

2. La constitució de dues institucions centrals dins el nou mapa cultural de Barcelona: el Teatre Nacional de Catalunya i el Museu d'Art Contemporani de Barcelona, dues grans infraestructures que són concebudes amb la finalitat d'impulsar aquests dos sectors artístics i que alhora representen dos projectes de revitalització urbana i de desenvolupament de la ciutat en clau cultural.

3. El projecte Fòrum 2004. Aquest megasdeveniment constitueix un exemple clar i important de com s'entrellacen economia i cultura i de com la política cultural constitueix un eix central de l'opció estratègica de desenvolupament de Barcelona.

Amb aquests tres eixos de recerca estudiarem tres aspectes de la política cultural:

1. El desenvolupament de la política cultural, les seves etapes i la relació de les elits polítiques amb les elits culturals.

2. Uns casos concrets i paradigmàtics de política cultural urbana i la interacció que tenen amb els sectors artístics.

3. La visió de futur de la política cultural i el projecte de ciutat.

Fet això, podrem respondre als interrogants plantejats per la recerca, és a dir, la relació entre les dinàmiques postmodernes en l'esfera cultural i l'acció de les elits polítiques, l'articulació entre la promoció de les ciutats i l'àmbit cultural, les conseqüències de la política cultural i la recepció d'aquestes per part dels sectors culturals, i, en definitiva, si podem parlar d'un nou paradigma de les polítiques culturals a Barcelona i determinar-ne les característiques.

Bibliografia

- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1992). *Dimensió i estructura del sector cultural a Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- (2000a). *El futur desenvolupament de les indústries de continguts d'informació de la ciutat de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- (2000b). *Pla d'infraestructures 22@BCN* [en línia]. <<http://www.bcn.es>>
- BIANCHINI, Franco (1989). *Urban Renaissance? The Arts and the Urban Regeneration Process in 1980s in Britain*. Liverpool: University of Liverpool: Center for Urban Studies.
- (1993a). «Remaking European cities: the role of cultural policies». A: BIANCHINI, F.; PARKINSON, M. [ed.]. *Cultural policy and urban regeneration: The West European experience*. Manchester: Manchester U. P.
- (1993b). *Urban Cultural Policy in Britain and Europe: Towards a Cultural Planning*. Griffith: Griffith University. Institute for Cultural Policy Studies.
- BOORSMA, P. B. [et al.] [ed.] (1998). *Privatization and Culture: Experiences in the Arts: Heritage and Cultural Industries in Europe*. Dordrecht: Kluwer.
- BOURDIEU, Pierre (1977). «La production de la croyance. Contribution à une économie des biens symboliques». A: *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, núm. 13, p. 3-43.
- (1979). *La distinction*. Paris: Minuit.
- (1992). *Les règles de l'art*. Paris: Seuil.
- BOUZADA, X. (1999). «Cultural policies in modern Spain: origins and orientations». *Lot-sir et Société*, núm. 22, 2, p. 453-485.
- BRUGUÉ, J.; GOMÀ, R. (1998). *Gobiernos locales y políticas públicas*. Barcelona: Ariel.
- CHARTRAND, H. H.; MCCAUGHEY, C. (1989). «The Arm's Length Principle and the Arts: An International Perspective-Past, Present and Future». A: CUMMINGS, M. C.; DAVIDSON SCHUSTER, J. M. [ed.]. *Who's to Pay for the Arts?* Nova York: American Council for the Arts.
- CHERBO, J. M.; WYSZOMIRSKI, M. J. [ed.] (2000). *The Public Life of the Arts in America*. New Brunswick: Rutgers.
- COLBERT, François [dir.] (1997). *Textes choisis: politiques culturelles*. 22e conférence annuelle sur la théorie sociale, la politique et les arts. Mont-real: HEC.
- CORIJN, Eric (2002). «Las políticas culturales en el centro de la política urbana». *Claves de Razón Práctica*, núm. 119, p. 62-67.
- COROMINAS, M. [et al.] (1999). «Els actors culturals» A: FUNDACIÓ JAUME BOFILL. *Informe per a la Catalunya del 2000*. Barcelona: Mediterrània.
- CRANE, D. (2002). *Global Culture: Media, the Arts, Policy and Globalization*. Londres: Routledge.
- CREWE, Louise (1996). «Material Culture: Embedded Firms, Organizational Networks

- and the Local Economic Development of a Fashion Quarter». *Regional Studies*, vol. 30, núm. 3 (juny 1996), p. 257-272.
- CUMMINGS, M. C.; DAVIDSON SCHUSTER, J. M. [ed.] (1987). *Who's to Pay for the Arts?* Nova York: American Council for the Arts.
- EVANS, Graeme (2001). *Cultural Planning: An Urban Renaissance*. Londres: Routledge.
- FRIEDBERG, E.; URFALINO, Ph. (1984). *Le jeu du catalogue: Les contraintes de l'action culturelle dans les villes*. París: La Documentation Française.
- (1986). «La décentralisation culturelle au service de la culture nationale»: A: MOULIN, R. [dir.]. *Sociologie de l'art*. París: La Documentation Française.
- GARCÍA CANCLINI, N. (1999). *La globalización imaginada*. Paidós: Barcelona.
- GIRARD, A. (1988). «Introduction». A: *Économie et culture. Culture en devenir. Volonté publique*. Vol. II. París: La Documentation Française.
- GOMÀ, R; SUBIRATS, J. [coord.] (1998). *Políticas públicas en España*. Barcelona: Ariel.
- HALL, T.; HUBARD, T. [ed.] (1998). *The entrepreneurial city: A how-to handbook for urban innovators*. Nova York: Manhattan Institute for Policy Research.
- INSTITUT DE CULTURA DE BARCELONA (1999). *Bcn, Accent de Cultura, Pla Estratègic del Sector Cultural de la Ciutat*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- (2001). *Bcn, Accent de Cultura, Pla Estratègic del Sector Cultural de la Ciutat, Accions 2001*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- LORENTE, Jesús-Pedro (1997) «Focos artísticos de revitalización urbana, espacios de sincretismo». A: LORENTE, J. P. [coord.]. *Espacios de arte contemporáneo generadores de revitalización urbana*. Saragossa: Universidad de Zaragoza.
- MENGER, Pierre-Michel (1987). «L'État providence et la culture. Socialisation de la création, prosélytisme et relativisme dans la politique culturelle publique». A: CHAZEL, François [ed.]. *Pratiques culturelles et politiques de la culture*. Bordeus: Presses Universitaires de Bordeaux, 1987.
- (1993). «L'hégémonie parisienne. Économie et politique de la gravitation artistique». *Annales ECS, 48e année*, núm. 6 (novembre-deseembre).
- MOLOTCH, Harvey (1996). «L. A. as Design Product. How Arts Work in a Regional Economy». A: SCOTT, A. J.; SOJA, E. W. [ed.]. *The city: Los Angeles and urban theory at the end of the twentieth century*. Los Angeles: University of California Press.
- MOULIN, R. (1992). *L'artiste, l'institution et le marché*. París: Flammarion.
- MULCAHY, K. V. (2000). «The Government and Cultural Patronage: A Comparative Analysis of Cultural Patronage in the United States, France, Norway, and Canada». A: CHERBO, J. M.; WYSZOMIRSKI, M. J. (2000). *The Public Life of the Arts in America*. New Brunswick: Rutgers.
- NEWMAN, P.; SMITH, I. (2000) «Cultural Production, Place and Politics on the South Bank of Thames». *International Journal of Urban and Regional Research*, vol. 24.1 (març), p. 9-24.
- PETERSON, R.; KERN, R. (1996) «Changing Highbrow Taste: From Snob to Omnivorous». *American Sociological Review*, núm. 61, p. 900-907.
- PLAZA, Beatriz (1999). «The Guggenheim-Bilbao Museum Effect». *International Journal of Urban and Regional Research*, vol. 23, núm. 3.
- RODRIGUEZ MORATÓ, Arturo (1999). «La redefinición posmoderna de las reglas del arte». A: CENTRO ARGENTINO DE INVESTIGACIONES DE ARTE. *Epílogos y prólogos para un fin de siglo*. Buenos Aires: CAIA.
- (2001). «Política cultural i dinamisme artístic a la societat actual». *Àmbits*, núm. especial 19-20 (tardor), p. 40-44.
- SCOTT, Allen J. (1990). «Territorial Reproduction and Transformation in a Local Labor Market: The Animated Film Workers of Los Angeles». A: *Metropolis. From Division of Labor to Urban Form*. Los Angeles: University of California Press.

- (1999a). «The cultural economy: geography and the creative field». *Media, Culture and Society*, vol. 21, núm. 6 (novembre).
- (1999b). «The US recorded music industry: on the relations between organisation, location and creativity in the cultural economy». *Environment and Planning A*, vol. 31 (novembre), p. 1965-1984.
- (2000). *The cultural economy of cities*. Londres: Sage.
- URFALINO, Philippe (1989). «Les politiques culturelles: mécénat caché et académies invisibles». *L'Année Sociologique: Art et Sciences Sociales*, núm. XXXIX, p. 81-109.
- (1994). «La Fédération nationale des centres culturels communaux 1960-1965». A: MENDER, P.-M.; PASSERON, J.-C. (1994). *L'art de la recherche: Essais en l'honneur de Raymonde Moulin*. Paris: La Documentation Française.
- (1996b). *L'invention de la politique culturelle*. Paris: La Documentation Française.
- URFALINO, Ph.; VILKAS, C. (1995). *Les fonds régionaux d'art contemporain: La délégation du jugement esthétique*. Paris: L'Harmattan.
- ZIMMER, A.; TOEPLER, S. (1996). «Cultural Policies and the Welfare State: The Cases of Sweden, Germany, and the United States». *The Journal of Arts Management, Law and Society*, núm. 26, 3, p. 167-193.
- (1998). «The Subsidized Muse: Government and the Arts in Western Europe and the United States». Ponència presentada a la Tenth International Conference on Cultural Economics. Barcelona.
- WILLIS, P. (1998). *Cultura viva. Una recerca sobre les activitats culturals dels joves*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- ZOLBERG, V. (2000). «Privatization: Threat or Promise for the Arts and Humanities?». *Cultural Policy*, núm. 7, 1, p. 9-27.
- ZUZANEK, Jiri (1988). «Démocratisation de la culture ou démocratie culturelle: un débat enterré?». A: GIRARD, A. (1988). *Économie et culture. Culture en devenir et volonté publique*. Vol. II. Paris: La Documentation Française.

